

УДК 338.3:631.11:637

О. Д. Ковальчук,
к. е. н., доцент кафедри аналізу і статистики,
Житомирський національний агроекологічний університет

РОЛЬ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ У ВИРОБНИЦТВІ МОЛОКА ТА М'ЯСА ВРХ

O. Kovalchuk,
Ph.D., Associate Professor, Department of Analysis and Statistics
Zhytomyr National Agroecological University

THE ROLE OF PRIVATE HOUSEHOLDS IN MILK AND BEEF PRODUCTION

Проаналізовано тенденції, сучасний стан й перспективи подальшого розвитку господарств населення, які відіграють важливе значення в умовах нестабільної економічної ситуації й спаду виробництва в суспільному секторі сільськогосподарства. За своєю природою особисті селянські господарства (ОСГ) є формою виробництва продукції для забезпечення сім'ї продуктами харчування і додатковим джерелом поповнення сімейного бюджету. Характерною рисою даних господарств є те, що вони функціонують в умовах слабкорозвиненої матеріально-технічної бази. Значна частка господарств населення у виробництві продукції скотарства пояснюється не зростанням її виробництва, а зниженням у цілому, перш за все, у великому сільськогосподарському виробництві.

The trends, current state and prospects of the households' further development, which play an important sense in an unstable economic situation and the decline in public sector agriculture, are analyzed. The nature of private households is a form of food production for family and an additional source of income for the family budget. A characteristic feature of these households is that they operate under conditions of underdeveloped logistics base. A large proportion of households in the cattle breeding production is not due to the growth of production but in general decreasing, especially in agriculture enterprises.

Ключові слова: господарства населення, скотарство, велика рогата худоба, молоко, яловичина.

Key words: private households, cattle-breeding, cattle, milk, beef.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визнання різних форм власності і господарювання обумовлює можливість розглядати особисті селянські господарства сільських жителів як одну із складових частин аграрного виробництва. Крім того, більшість господарств населення давно перестали бути підсобними, тобто другорядними, трансформуючись в основну організаційну форму трудової діяльності для значної частини сільських жителів. Значною мірою цьому сприяло зростання їх землезабезпеченості, особливо за рахунок збільшення в їх користуванні земель сільськогосподарського призначення. Розвиток господарств населення об'єктивно обумовлено недостатнім рівнем виробництва сільськогосподарської продукції і грошових доходів селян. Тому, розраховувати на те, що особисті господарства стануть основними виробниками тваринницької продукції в найближчій перспективі не реально.

У сьогоdnішніх реаліях особисті селянські господарства розвиваються за трьома напрямками [1, с. 109]. Перший напрям — це ОСГ споживчого типу, як правило, дрібні присадибні господарства, власниками яких є пенсіонери, малосімейні, що ведуть ОСГ лише з метою самозабезпечення. Другий напрям — це ОСГ споживчо-товарного типу, діяльність яких спрямована на виробництво продукції для самозабезпечення своєї родини, а надлишки для надання допомоги родичам. Третій напрям — це розвиток ОСГ на базі інтеграційних зв'язків із суспільним виробництвом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Діяльність малих сімейних форм господарювання завжди привертала до себе увагу науковців. Інтерес дослідників до питань функціонування дрібних індивідуальних сімейних господарств підприємницького та споживчого на-

Таблиця 1. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби на 1 січня, тис. голів

Роки	Усі категорії господарств	Сільсько-господарські підприємства	Господарства населення	Господарства населення у % до всього
1961	17632,0	13357,8	4274,2	24,2
1971	21352,2	16837,5	4514,7	21,1
1981	25367,6	21485,9	3881,7	15,3
1991	24623,4	21083,3	3540,1	14,4
1996	17557,3	13701,4	3855,9	22,0
2001	9423,7	5037,3	4386,4	46,5
2006	6514,1	2491,8	4022,3	61,7
2012	4425,8	1510,6	2915,2	65,9
2013	4645,9	1506,5	3139,4	67,6
2014	4694,2	1437,2	3257,0	69,4
2014 у % до 1991	19,1	6,8	92,0	55,0

Джерело: за даними Державної служби статистики України [3, 4].

прямів активізувався у 90-ті роки ХХ ст. та на початку 2000 років на вихідних етапах аграрної реформи [2, с. 302]. Саме у цей період великі сільськогосподарські підприємства в результаті реформування різко зменшили виробництво продукції скотарства, а господарства населення України залишили стабільним як для самозабезпечення, так і для реалізації через різні джерела збуту.

У наукових працях В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, І.В. Прокопи, Т.В. Беркути, М.М. Ільчука, Збарського В.К. та ін. досліджуються умови функціонування особистих селянських господарств та їх вплив на агропромисловий сектор економіки. Разом з тим, питання визначення ролі і напрямів розвитку господарств населення, зважаючи на сучасні тенденції глобалізаційних трансформацій, зараз набувають особливої актуальності і вимагають пошуку нових наукових підходів до їх розв'язання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення тенденцій та перспектив розвитку скотарства у господарствах населення України, визначення певних прогнозів щодо розвитку цієї форми господарювання, перспективних варіантів їх господарської діяльності (кооперація, сімейні ферми та ін.), можливостей їх трансформації у підприємницькі структури, обґрунтування концептуальних заasad державної підтримки. У процесі дослідження використовувалися законодавчі і нормативні акти України, монографічний, абстрактно-логічний методи, аналізу, систематизації та узагальнення статистичних даних, матеріалів досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Господарства населення більше десяти років залишаються важливими виробниками

продукції тваринництва в Україні. Зокрема на 1 січня 2014 р. вони утримували 3257,0 тис. гол. ВРХ, що становить 69,4 % від загального поголів'я та 1979,2 тис. гол. і 77,8 % — відповідно корів (табл. 1).

Хоча в динаміці відповідний показник суттєво не змінився (у 2014 р. поголів'я ВРХ у господарствах населення порівняно з 1991 р. становило 92,0 %), проте за рахунок катастрофічного зменшення поголів'я ВРХ у с.-г. підприємствах з 21,1 млн гол. до 1,4, або на 93,2 % їх роль у постачанні продуктів харчування тваринного походження залишається дуже вагомим.

Основними причинами знищення скотарства у сільськогосподарських підприємствах є диспаритет цін на с.-г. продукцію і промислові вироби, низький платоспроможний попит населення, високопроцентні банківські кредити для товаровиробників, структурні зміни у виробничій сфері. В результаті розпаювання землі та майна відбулося роздрібнення тваринницьких ферм, порушення технологічних процесів у скотарстві, погіршення забезпечення галузі кормовими ресурсами. Виробничі засоби скотарства, зокрема, приміщення, виявилися найменш ліквідними і практично не придатними для використання в інших цілях, а необґрунтовані рішення щодо їх використання та недостатньо чітке правове регулювання цих процесів стали причиною значного їх руйнування. Із зменшенням поголів'я ВРХ скоротились обсяги виробництва м'яса ВРХ (рис. 1).

Таким чином, в 2012 р. в Україні було вироблено 388,5 тис. т яловичини і телятини у забійній масі, з них 291,2 тис. т (75,0 %) господарствами населення і 97,3 тис. т (25,0 %) с.-г. підприємствами. Як видно з рисунка, питома вага ОСГ зросла в основному за рахунок зменшення виробництва даного виду продукції у с.-г. підприємствах з 1808,1 тис. т до 97,3 тис. т, або на 94,6 %. У 1990 р. питома вага господарств населення у виробництві яловичини і телятини становила 8,9 %. Суттєве зростання виробництва даного виду продукції у найближчі роки в господарствах населення неможливе через зменшення сільського населення, проблеми забезпеченості кормами, труднощі в реалізації продукції (невідповідність цін).

Господарствам населення доводиться вирішувати проблеми, які, як правило, не властиві сучасним сільськогосподарськими підприємствами, зокрема, як виконати технологічні про-

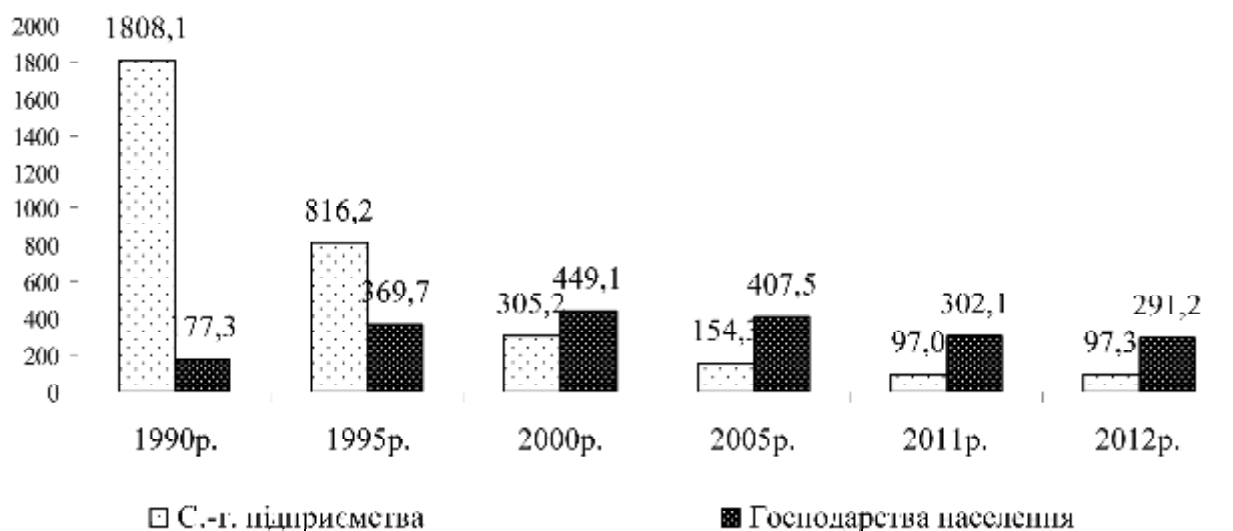

Рис. 1. Виробництво яловичини і телятини в Україні у забійній масі, тис. т

цеси, заготовити достатню кількість кормів для худоби, полегшити працю, доглядаючи їх, реалізувати надлишки продукції та ін. Специфіка особистих селянських господарств така, що успішне їх ведення навіть у мінімально необхідних розмірах вимагає сторонніх засобів виробництва, не властивих для відтворення особистими господарствами. Крім того, ресурси у ОСГ не обліковуються і не враховуються при оцінці ефективності виробництва.

Подібна ситуація з виробництвом молока в Україні (табл. 2). Дані таблиці свідчать, що із 11,5 млн т виробленого молока у 2013 р. 8,9 млн т (77,5 %) вироблено у господарствах населення і 2,6 млн т (22,5 %) — у с.-г. підприємствах. Порівняно з 1990 р. виробництво молока у ОСГ зросло з 5,9 млн т до 8,9 млн т, або на 51,8 %. Це при тому, що господарства населення і в 1990 р. виробляли чверть молока (яловичини 8,9 %).

Зазначене дозволяє зробити висновок, що в сучасних умовах дані господарства варто сприймати як явище, що забезпечує пом'якшення складного економічного стану, в якому опинилися українські села, певною мірою по-

ліпшення ситуації на ринку праці сільських територій і виживання значної кількості сімей. Господарства населення виявились найбільш пристосованими до особливостей перехідного періоду, основним джерелом існування сільської сім'ї, стабілізаційною формою господарювання [5, с. 287].

Аналіз економічних і соціальних функцій господарств населення показує їх високу значущість у розвитку сучасного сільського способу життя. Інститут ОСГ, як і багато років тому, впливає практично на всі сфери життя селянства. Господарства населення працюють на принципах самофінансування і без значних капітальних вкладень збільшують виробництво сільськогосподарської продукції. Вони менш залежні від подорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів, тому що в них переважає ручна праця. Поряд із позитивними характеристиками, господарствам населення притаманні і негативні. Характерною рисою ОСГ є те, що вони функціонують в умовах слаборозвиненої матеріально-технічної бази, значною мірою залежать від великих сільськогосподарських і торговельних підприємств як у сфері виробництва, так і у сфері обігу [5, с. 287]. В більшості домогосподарств фінансове і матеріальне забезпечення є обмеженим, що не дозволяє використовувати досягнення науково-технічного прогресу, не спроможне оновлювати власні технічні засоби тощо. Результатом цього є дедалі ширше використання в ОСГ ручної праці, а, отже, зростання трудомісткості виробництва молока та м'яса ВРХ.

Таблиця 2. Виробництво молока всіх видів в Україні, тис. т

Роки	Усі категорії господарств	Сільсько-господарські підприємства	Господарства населення	Господарства населення у % до всього
1990	24508,3	18654,1	5874,2	24,0
1995	17271,3	9443,0	7831,3	45,3
2000	12657,9	3668,7	8989,2	71,0
2005	13714,4	2582,5	11131,9	81,2
2011	11086,0	2245,9	8840,1	79,7
2012	11377,6	2535,3	8842,3	77,7
2013	11500,5	2585,6	8914,9	77,5
2013 у % до 1990	46,9	13,9	151,8	53,5

Джерело: за даними Державної служби статистики України [3, 4].

ВИСНОВКИ

1. Таким чином, протягом останнього десятиліття субсидована імпортна продукція скотарства, вироблена в розвинутих країнах, поступово витісняла м'ясопродукцію національних с.-г. підприємств, роблячи дане виробництво не рентабельним і не конкурентоспроможним. В результаті поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах зменшилось більш ніж на 90 %.

2. Переробна промисловість компенсує дефіцит молока- і особливо м'ясосировини шляхом імпорту, що посилює інвестиційний попит агробізнесу країн-експортерів, а отже, мультиплікативний ефект у галузях їх економіки. Тобто, міжгалузевий диспаритет цін в Україні поступово знищує національне скотарство і позитивно впливає на розвиток економік інших держав.

2. Господарства населення не є формою господарювання, здатною забезпечити високий рівень конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору та продовольчу безпеку нашої країни. Зростання їх питомої ваги у виробництві продукції скотарства свідчить про невисокий рівень економічного розвитку країни та підвищення самозайнятості сільського населення.

3. В умовах структурних змін і кризи в економіці, коли відбувається значне зростання безробіття, особисте селянське господарство здатне забезпечити часткову зайнятість багатьох людей. З іншого боку, воно відволікає частину доходів від особистого споживання у виробниче і вимагає великих матеріальних і грошових коштів. Це відбувається через слабку механізацію, нечітку спеціалізацію, пов'язану з необхідністю виробляти весь набір продуктів харчування. В особистих господарствах — висока мотивація праці, більш економна організація виробництва. Крім того вони не оподатковуються, не мають соціальних зобов'язань.

4. Сьогодні діє державна підтримка за збереження та утримання молодняка ВРХ в господарствах населення (у 2013 р. — 250 грн. за кожні три місяці утримання тварини), за здану на переробні підприємства великовагову (не менше 330 кг) худобу (2,50 грн. за 1 кг живої ваги), розвиток молочного скотарства, закупівлю установок індивідуального доїння. Однак не вирішеним залишається питання підвищення рівня генетичного потенціалу тварин, створення мережі зоотехнічного, ветеринарного обслуговування,

навчання та консультації з передових технологій, агробізнесу та маркетингу. Забезпечення необхідної віддачі від системи державної підтримки господарств населення можливе за умови дотримання наступних принципів: цільової спрямованості, гарантованості та стійкості, адресності та рівнодоступності.

Література:

1. Сатир Л.М. Організаційно-економічні засади формування виробничого потенціалу господарств населення / Л.М. Сатир // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. — 2012. — Вип. 9 (1.2). — С. 107—115.

2. Лізогуб В.А. Теоретичні аспекти діяльності індивідуальних господарств населення в аграрному секторі економіки / В.А. Лізогуб // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Економічна теорія та право. — 2013. — № 2. — С. 302—304.

3. Тваринництво України 2012: статистичний збірник / За ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 212 с.

4. Стан тваринництва в Україні за січень-грудень 2013 року: статистичний бюлетень / відп. за випуск О.М. Прокопенко. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 44 с.

5. Пітюлич М.М. Сучасні тенденції розвитку господарства населення гірських територій Карпатського регіону / М.М. Пітюлич // Економічні інновації. — 2013. — Вип. 52. — С. 284—289.

References:

1. Satyr, L. (2012), "Organizational and economic principles of forming productive capacity of households", *Ekonomichni nauky. Serii: Ekonomika ta menedzhment*, vol. 9 (1.2), pp. 107—115.

2. Lisozgub, V. (2013), "Theoretical aspects of individual households in the agricultural sector", *Visnyk Natsionalnoi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Iaroslava Mudrogo. Serii: Ekonomichna teoriia ta pravo*, vol. 2, pp. 302—304.

3. Stockbreeding in Ukraine 2012: statistical yearbook (2013), *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*.

4. State of livestock in Ukraine in January-December 2013: statistical bulletin (2014), *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*.

5. Pitiulych, M. (2013), "Modern trends of farms development in mountain areas of the Carpathian region", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 52, pp. 284—289.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2014 р.